

Gausiausia dalis išlikusių vargonų, priskiriamų Vilniaus vėlyvojo baroko vargondirbystės mokyklai, buvo sukurta XVIII a. 7 dešimtmetyje–XIX a. pradžioje. Jų dekoravimui būdingi rokoko ir klasicizmo ornamentai, kuriuos suklasifikavus galima skirti tris prospektų puošybos grupes. *Pirmą grupę* sudaro raiškios vėlyvojo baroko ir rokokinės ornamentų formos, būdingos XVIII a. 7–8 dešimtmečio (~1765–1790) prospektų išdailoms. Tai gana vientisa puošybos kryptis, aptinkama ir kituose to meto medžio drožybos kūriniuose. Tačiau nuo XVIII a. 9 dešimtmečio prospektų puošyboje, kaip ir architektūrinėje vargonų kompozicijoje, vienalaikiškai plėtojamos dvi tendencijos, sudarančios antrą ir trečią prospektų puošybos grupes. *Antrai grupei* priskiriama dauguma nuo ~1790 m. sukurtų vargonų, kurių prospektuose tęsiamas rokokinės puošybos braižas, kai kuriuose vargonuose jau susipinantis su klasicizmo elementais. Toks Vilniaus mokyklos meistrų vargonų apipavidalinimas aptinkamas iki XIX a. pradžios, ~1815 m., o Žemaitijoje matomas net iki XIX a. vidurio. *Trečią grupę* sudaro nuo ~1790 m. aptinkami gana provincialūs, originaliais sprendimais nepasiformintys vargonų prospektų dekoravimo pavyzdžiai, atstovaujantys saikingesnei ir kuklesnei klasicistinės puošybos krypčiai, kuri pastebima iki 1850-ųjų.

Barokinė ir rokokinė vargonų prospektų puošyba (XVIII a. 7–8 deš.)

Vieno seniausių išlikusių vėlyvojo baroko ir rokokinės drožybos pavyzdžių esama 1764–1766 m. sukurtuose Vilniaus bernardinų bažnyčios vargonuose. Be išraiškingų drožinių, Vilniaus bernardinų bažnyčios vargonų prospektas dar buvo dažytas uosio tekstūrą imituojančia technika, o tai prieš pusantro šimto metų archyvinuose šaltiniuose įvėlė netikslumą, apibūdinant vargonų medžiagiškumą. Antai 1856 ir 1862 m. Vilniaus bernardinų bažnyčios inventoriuose minima, kad vargonai padirbti iš uosio ir lakuoti⁴⁹⁹, taip teigia ir Zgliński: vargonų prospektas natūralaus uosio, kaip ir altoriai⁵⁰⁰. Tačiau vargonų rėmo ir prospekto medienos tyrimai parodė, kad jie pagaminti iš spygliuočio (eglės arba pušies), o uosio medienos visiškai neaptikta. Nebuvo rasta ir vargonų puošyboje dažno prospekto karnizų, drožinių ar skulptūrų auksavimo ar sidabravimo. Taip pat nustatyta, kad XIX a. pabaigoje prospektas ir nauji šoniniai laukeliai, imituojant medžio tekstūrą, buvo perdažyti aliejiniais dažais ir nulakuoti. Toks yra ir šiandienės būklės

499 Gučas, 2009, p. 531.

500 Zgliński, 2012, p. 516, 519.

prospektas, keliose jo vietose kaip tik ir matyti uosio tekstūrą primenančių dažymo fragmentų. Taigi tikėtina, kad iš spygliuočių medienos pagamintas prospektas uosio raštu buvo nudažytas derinantis prie bažnyčios interjero – uosinių altorių, sakyklos, klausyklių ir kt.

~1766–1777 m. dokumente Vilniaus bernardinų bažnyčios vargonų apipa-vidalinimas apibūdinamas kaip „prancūziško stiliaus drožyba“⁵⁰¹. Gali būti, kad vargonų prospekto drožiniai buvo kuriami pagal prancūziškus eskizus ar graviūras arba juos atliko iš Prancūzijos atvykęs ar tame krašte amato išmokęs drožėjas, nes tuo metu įvairiuose Europos kraštuose matyti prancūzų menininkų padiktuotų rokokinių ornamentų kompozicijų sklaida.

Į Vilniaus bernardinų bažnyčios vargonų drožinių kompoziciją panaši Linkuvos ir Vilniaus Šv. Jonų bažnyčių vargonų (ypač konsolių) ornamentika (47 iliustr.). Šie treji vargonai sukurti panašiu metu (XVIII a. 7 deš.) ir visų jų autorystė priskiriama Vilniaus vargonų meistrui Nicolausui Jantzonui. Visiems trimis vargonų prospektams būdingas išblaškytas asimetrinių ornamentų ažūras, rokailėmis apipintos C formos riestės, į ištįsusius ugnies liežuvius panašios detalės su pailgomis keturlapėmis kiaurymėmis bei mažų gėlyčių puokštėmis. Panašios ir visų trijų prospektų bokštų apačias puošiančios dekoratyvinės konsolės su ovaliais, riestėmis įrėmintais kartušais, kurie gausiai apipinti besiplaikstančiomis, giliais kalto režžiais išvogotomis liepsnelėmis. Kartušų vidų puošia rožių ir mažų, į neužmirštuoles panašių gėlyčių žiedų bei lapelių kompozicijos. Remiantis šiais panašumais tikėtina prielaida, kad ornamentus gamino tie patys, Vilniaus drožėjų cechui priklausę amatininkai. Kita vertus, Linkuvos bažnyčios vargonų prospektu drožyba primityvesnė, tad čia veikiausiai darbavosi mažiau patyręs amatininkas.

Iš Polocko jėzuitų į Vilniaus Šv. Jonų bažnyčią perkeltų didžiųjų vargonų puošybos analizė⁵⁰² atskleidžia panašumų ir į kitų Lietuvos vargonų apipa-vidalinimą. Pavyzdžiui, ne visai išlikusių šoninių sparnų ornamentika, viršuje išsišakojanti it besiskleidžiantys jaunų palmių lapai, ar į liepsnų liežuvius panašūs iki mūsų dienų neišlikę didžiųjų šoninių bokštų drožiniai kone analogiškai Jiezno ir Jonišio (Molėtų r.) bažnyčių vargonų drožiniams. Jiezno ir Jonišio bažnyčių prospektuose matyti bendrumo dekoruojant vamzdžius: juos dengiančios juostos ir viršutiniai bokštų sparneliai gležni, tarsi supinti iš gausybės liepsnojančių

501 Lenk. ...*przy snyverskich sztukach francuzczyzny...* (*Chronologia erectionis*, p. 269).

502 Analizuojant Vilniaus Šv. Jonų bažnyčios vargonų puošybą, remiamasi ir natūros tyrimais, ir istorinėmis fotografijomis, nes dalis autentiškų drožinių neišliko po 1974 m. atliktų prospektu restauravimo darbų, kai jie buvo pakeisti naujais. Tai plačiau aptariama penktame skyriuje, nagrinėjant autentiškos Vilniaus Šv. Jonų bažnyčios vargonų prospektu struktūros rekonstrukcijos klausimą, p. 212–221.

liežuvelių; abiejų prospektų centre – asimetriški, rokailėmis puošti kartušai. Tačiau skiriasi šių dvejų vargonų didžiųjų sparnų ornamentai: Jiezno vargonuose sparnų drožiniai harmoningai įsilieja į visumą, o Jonišio vargonų prospekto sparnai atrodo lyg ne vietoje ir skiriasi nuo kitų prospekto drožinių ornamentikos, nors sparnų išpjovimas tiksliai priglunda prie prospekto karnizų. Gali būti, kad Jonišio bažnyčios vargonams sparnai buvo išdrožti vėliau ar kito meistro.

Tarpusavy gana identiškos Vilniaus Šv. Jonų, Jiezno ir Jonišio prospektų puošybos motyvai panašūs į Suvainišio bažnyčios vargonų ornamentiką, bet Suvainišio vargonų drožyba gerokai turtingesnė: vamzdžių viršūnes ir pėdas dengia ažūrinės gardelės, piliastų vertikalės padabintos ištsusiomis girliandomis, prospekto šonus rėmina didingi sparnai, bokštų viršuje įkomponuota sparnuotų angeliukų pora, centre – fundatorių Kamarauskų herbas⁵⁰³, drožinėtu konsolių kartušus pagyvina pilnavidurių rožių žiedai.

Jiezno ir Jonišio vargonus puošiančių kartušų formos panašios į Vilniaus Šv. Teresės, Vilniaus Visų Šventųjų ir Pabaisko bažnyčių, Šiaulių katedros prospektų kartušus. Savo kompozicija šie kartušai beveik nesiskiria nuo Vilniaus Šv. Jonų, Vilniaus bernardinų ir Linkuvos bažnyčių vargonų konsolių, o į šias konsoles panašios ir Vilniaus arkikatedros bei Vilniaus Šv. Jurgio bažnyčios vargonų konsolės, tik čia jos gaubtesnės, pritaikytos prie bokštų išgaubimo.

Panašiu metu, apie 1760–1770 m., sukurtų Vilniaus Šv. Jurgio bažnyčios vargonų prospekto drožybos originalioje plastikoje naudojami kiti dekoratyvai. Čia matyti dalis elementų, kurių drožybos stilius nepanašus į daugelį Vilniaus mokyklos arealo vargonų – pavyzdžiui, puošnios asimetriškos, akanto ar palmės šakelės primenančios rokailės. Tačiau yra ir analogijų: Vilniaus Šv. Jurgio vargonų konsolės turi bendrumo su Vilniaus arkikatedros ir Vilniaus Šv. Jonų bažnyčios Oginskių koplyčios vargonų konsolėmis; sparnų ir sparnelių ryškios pailgos C ir S formos riestės panašios į regentinius juostinius ornamentus Daugų ir Vilniaus Šv. apaštalų Pilypo ir Jokūbo dominikonų bažnyčių vargonuose. Manoma, kad šiuo metu Vilniaus Šv. Jurgio bažnyčios vargonų prospekto cokolio karnizą puošiančios voliutinės riestės iš tikrųjų turėjo puošti skulptūrų postamentus, nes ant kiekvieno postamento yra išlikę po tris iškilusius kaiščius, prie kurių galėjo būti pritvirtintos voliotos (ši prielaida daroma remiantis analogiškais voliutinių riestčių atvejais daugelio kitų vargonų skulptūrų postamentų puošyboje, pavyzdžiui, Jiezno, Tytuvėnų bažnyčių vargonuose).

Išskirtine drožyba pasižymėjo panašaus laikotarpio Vilniaus Šv. apaštalų Pilypo ir Jokūbo dominikonų bažnyčios vargonų prospektas: sparnuose ryškios

503 Jankevičienė, 1998, p. 75; Suvainišio bažnyčios 1820 m. vizitacija (LVIA, f. 696, ap. 2, b. 29, l. 308).

regentinės juostos perauga į akanto šakas ir gausiai sulapoja, sparneliuose ir bokštelių viršuje esančiuose drožiniuose ryškios C formos riestės, ant didžiųjų šoninių bokštų „sėdėjo“ trimituojančių angeliukų išraiškingais veidais pora. Deja, ši puošyba neišliko, šiandien bažnyčioje stovi tik „nuogas“ vargonų prospekto rėmas, apie drožinius ir angelų figūras sužinome iš archyvinio dokumento (jame minima, kad 1765–1766 m. tapytojas Antonis Szpakowski [Spakowski] vargonus nudažė, paausavo keturis angelų sparnus, už tai gavo 86 auksinus⁵⁰⁴) ir istorinės vargonų fotografijos, darytos apie 1970-uosius (nuotraukoje matyti, kad sovietmečiu uždarytoje bažnyčioje dar buvo likęs vienas angelas, ištiesęs tuščią ranką, o prospektas buvo išsaugojęs autentišką drožybą).

Į volius susuktos regentinės juostos, apipintos stilizuotais augalinių motyvų ornamentais, modeliuoja Daugų bažnyčios vargonų sparnus. Šių vargonų piliastrus puošia katilėlių žiedų ir rokailių girliandos, o centrinės dalies viršų vainikuoja kartušas, kurio viduryje – iliuzinio (neveikiančio) laikrodžio rodyklės. Lietuvoje tai vieninteliai vargonai su prospekte įkomponuotu laikrodžiu, nors Vakarų Europoje tokių kompozicijų aptinkama gana dažnai.

Tyrinėjant 1767–1769 m. sukurtų Prienų bažnyčios vargonų puošybą, jos analogijų pastebima Kėdainių Šv. Jurgio, Medininkų, Tabariškių, Vilniaus Kalvarijų, Kriaunų ir Pabaisko bažnyčių vargonų apipavidalinime. Šiandien Prienų bažnyčioje stovi perdarytas vargonų prospektas, bet išlikę autentiški šoniniai bokštai bei cokolis (dab. vargonų choro parapetas) su puošybos detalėmis, tarp jų – šoniniai prospekto sparnai, sudaryti iš trijų skirtingo dydžio riesčių. Panaši sparnų ornamentika aptinkama Kėdainių Šv. Jurgio, Medininkų, Tabariškių, iš dalies Vilniaus Kalvarijų ir Pabaisko bažnyčių vargonų puošyboje. Įdomu ir tai, kad šiai trijų riesčių kompozicijai gana artima Daugų bažnyčios šoninio altorius paveikslas sparnų forma⁵⁰⁵. Visų šių vargonų ažuūriniais medžio drožiniams būdingi plačias kriaukles ir skiauteres primenantys riesti ornamentai, pajavairinti gėlių puokštelėmis, piliastrus pagyvina nukarę katilėlių žiedai ir stilizuoti karpiniai. Į šią puošybą panašūs ir Kriaunų bažnyčios vargonų fragmentai – centrinėje prospekto dalyje išlikusi autentiška ornamentika. Kėdainių Šv. Jurgio, Tabariškių, Kriaunų, Medininkų ir Vilniaus Kalvarijų bažnyčių vargonuose panaši kartušų kompozicija ir kartušus imituojantys ornamentai, o Kėdainių Šv. Jurgio vargonų prospekto drožiniai, ypač kartušinių konsolių (jose tarsi vaizduojama skvarbaus žvilgsnio akis) ornamentika gana artima maždaug vienlaikių Pasienės ir Vilniaus Šv. Mikalojaus bažnyčių vargonų puošybai.

504 Łopaciński, 1946, poz. 859.

505 Daugų bažnyčios altorius kartu su vargonais čia buvo perkeltas 1863–1867 m. iš uždarytos Vilniaus pranciškonų bažnyčios.

Tarpusavyje gana panaši apie 1770-uosius sukurtą Vilniaus Visų Šventųjų bažnyčios ir Šiaulių katedros vargonų prospektų puošyba: iš riesčių ir stilizuotų drožlių sumodeliuoti vamzdžius dengiantys karpinėliai, didžiųjų bokštų šonus viršuje rėmina simetriški, į didelių susuktų kriauklių skersinius pjūvius panašūs didingi sparnai su ištęstomis riestėmis viršuje ir plačiomis, į voliutas susuktomis apačiomis; panašios ir konsolių formos (Šiaulių katedros vargonų konsolės XX a. buvo užkeltos ant prospekto viršaus prie angelų skulptūrų, tai liudija apie 1960 m. daryta nuotrauka, 1994 m. vargonai išmontuoti).

Į Vilniaus Visų Šventųjų bažnyčios ir Šiaulių katedros vargonų konsolės panašios ornamentuotos konsolės aptinkamos Prienu, Senųjų Vosyliškių⁵⁰⁶ ir Bohdanovo bažnyčių vargonuose, o panašios formos sparnai būdingi daugelio vėlesnių vargonų prospektų puošybai Lietuvoje. Pavyzdžiui, šios formos sparnais papuošti Stakliškių, Šeduvos, Kėdainių Šv. Juozapo bažnyčių vargonai. Kadangi panašūs sparnai aptinkami dar pusšimčiu metų anksčiau, kaip antai 1721 m. sukurtų Šampanolės⁵⁰⁷ bažnyčios vargonų prospekte, galima manyti, kad ši rokinio ornamento kompozicija į Lietuvą pateko iš Prancūzijos.

1780–1785 m. sukurtą Vilniaus arkikatedros vargonų puošybai būdingos plonesnės, labiau išryškintos C formos riestės, jos perauga į vingresnes formas, augalų šakeles. Kaip ir daugelyje barokinių vargonų prospektų, čia bokštus rėmia kartušinės konsolės, šonus puošia pailgi voliutiniai sparnai. Ištįsusių sparnų šonuose aiškiai susipina riestės, sparnų vingiai pajvairinami karpytų skiauterių juostomis. Tokie skiauterių ir riesčių motyvai derinami Semeliškių bažnyčios vargonų prospekte, bet pastarojo drožyba paprastesnė ir plokštesnė. Panašūs skiauterių ir stilizuotų drožlių motyvai, voliutiniai sparnai ir kitos detalės matyti ir šiek tiek primityvesnėje Panemunėlio⁵⁰⁸ bei Jūžintų bažnyčių vargonų puošyboje. Jūžintų prospekto šoniniai sparnai neišliko, jų fragmentai matyti istorinėse nuotraukose, o atlikus natūros tyrimus nustatyta, kad juostomis supjaustytos sparnų dalys iverptos trijų bokštų viršuje, t.y. puošia vamzdžių viršų. Panašūs, į skiauteres ir lapus peraugantys liepsnelių ir drožlių motyvai aptinkami Budslavo bažnyčios vargonų prospekte, panašiai dekoruoti Troškūnų ir Stakliškių bažnyčių vargonai, kurių puošyboje bendra ir tai, jog prospektų šonus rėmina didingi, į spirales susukti sparnai, šoninių bokštų viršuje stovi trimituojantys angelai.

506 1769 m. Senosiose Vosyliškėse buvo pastatyta nauja bažnyčia, o vargonai, vietinių gyventojų teigimu, buvo perkelti iš senosios bažnyčios. Senųjų Vosyliškių vargonų puošybos ikonografiją liudija tik vienintelė išlikusi konsolė.

507 *Champagnole*, Prancūzija.

508 Neogotikinius smaigalius vaizduojančios Panemunėlio bažnyčios vargonų karūnos yra vėlesnės, ant bokštų uždėtos XX a. pradžioje.